

SPLITSKA RENESANSNA SREDINA

Cvito Fisković

Početak XVIII stoljeća, u barokno doba kada se Split ipak bio raširio, Jerolim Kavanjin pjeva:

..... *Spliet*
ki ni drugo neg palača.

A još više u renesansnom XV i XVI stoljeću grad s manje od tisuću kuća nalikovao je napućenoj tvrđavi koju opkoljavaju zidine i kule Dioklecijanove, renesansne utvrde, zbijene prizemnice predgrađa i opasani samostani.

I unutrašnjost grada bila je zbijena, ispunjena uskim romaničkim višekatnicama iz doba Tome Arhiđakona i kićenim gotičkim kućama s ponekim ograđenim tiješnim dvorištem. Sve je bilo slito s ruševnim ostacima Dioklecijanove palače, bez širokih ulica i prostranih trgova.

U taj povezani urbanistički sklop banula je sredinom XV stoljeća renesansa. Očito je da u gradu bez širih prostora skučenom mletačkom vlašću koja zadržavaše srednjovjekovne nazore i poredak, novi pokret, koji je već bio i oslabio u svom naletu, nije mogao preporoditi malu skućenu sredinu ni izgraditi velike palače, zasnovati šire planove ni

zahvatiti svojski splitsko društvo i usmjeriti ga odjednom novom oblikovanju misli i djela. Juraj Dalmatinac, prvi istaknuti umjetnik nakon prigušenog trećenta, stigavši sredinom XV stoljeća u Split stvorio je u kasnogotičkom oklopu reljef Arnirove pogibije uz obilnu primjenu antičkih predložaka za čitavu kompoziciju i narativne pojedinosti tog remek-djela. Ali nije mogao u splitskoj sredini razviti svoj put k renesansi. Vratio se kasnogotičkom stilu čiju je kićenost pokrajinska sredina voljela. Ni njegov se pomoćnik Andrija Aleši, koji se kao sin zarobljenog plemića sklonio pred Turcima u Split, nije mogao obradovati renesansi i osloboditi se sjete kojom su prožeti svi njegovi kiparski radovi, iako je postao splitski građanin. Još teže joj je prišao daroviti splitski rezbar Juraj Petrović koji je bio zaokupljen Kristovom Mukom i na gotički način rezao svoja drvena izrazita raspela koja se sačuvaše u Dalmaciji.¹⁾ On u tome podsjeća na pjesnika Marka Marulića, svog suvremenika i znanca, koji je u evropskom vremenu renesanse širio srednjovjekovni kršćanski moralizam.

A dva istaknuta renesansna majstora koja su djelovala u obližnjem Trogiru, Nikola Firentinac i Ivan Duknović, nisu u Splitu stvorili nijedan rad. Kako da se to protumači nego nepripravnošću i nemoći Splita da primi Firentinca koji se istakao u Trogiru i Šibeniku i Duknovića koji se proćuo u Italiji i u Korvinovoj Mađarskoj i koji je uzalud tražio veće zaposlenje u domovini? Split doista nije bio spreman ni sposoban da u svom zbijenom obruču primi kiparska djela tih majstora i ostao je bez većeg kiparstva zrele renesanse. To kiparstvo su zastupali ovdje manje sposobni iako istančani klesari koji su zadovoljavali svakidašnje potrebe građana; klesali im prozore i vrata, male crkvene i bratimske reljefe i ukrašene nadgrobne ploče u čijim se slabašnim likovima i ukrasu odražavao veliki renesansni stil. Ali prave renesansne obline i izraza u kiparstvu, osim Jurjeva Bičevanja i Arnirova Mučenja, te lava na gradskom štandarcu,²⁾ Split nije dočekao, a poneki majstor je našao kao i ondašnji talijanski kipari pobude u antiknim solinskim reljefima.

Istaknutih slikara nije bilo i nije se oblikovala splitska renesansna slikarska škola iako se renesansa pojavila u minijaturnom aktu mladića na kasnogotičkim freskama Dujma Vuškovića na svodu Boninova ciborija u stolnoj crkvi 1429. godine.³⁾

Pokrovitelja umjetnosti ni dvorova koji bi okupili i potakli graditelje i slikare u Splitu nije bilo. Umjetnike nisu osobito pomagali ni gradsko vijeće, ni nadbiskup, ni mletački predstavnik, gradski knez. Maj-

zahvatiti svojski splitsko društvo i usmjeriti ga odjednom novom oblikovanju misli i djela. Juraj Dalmatinac, prvi istaknuti umjetnik nakon prigušenog trećenta, stigavši sredinom XV stoljeća u Split stvorio je u kasnogotičkom oklopu reljef Arnirove pogibije uz obilnu primjenu antičkih predložaka za čitavu kompoziciju i narativne pojedinosti tog remek-djela. Ali nije mogao u splitskoj sredini razviti svoj put k renesansi. Vratio se kasnogotičkom stilu čiju je kićenost pokrajinska sredina voljela. Ni njegov se pomoćnik Andrija Aleši, koji se kao sin zarobljenog plemića sklonio pred Turcima u Split, nije mogao obradovati renesansi i osloboditi se sjete kojom su prožeti svi njegovi kiparski radovi, iako je postao splitski građanin. Još teže joj je prišao daroviti splitski rezbar Juraj Petrović koji je bio zaokupljen Kristovom Mukom i na gotički način rezao svoja drvena izrazita raspela koja se sačuvaše u Dalmaciji.¹⁾ On u tome podsjeća na pjesnika Marka Marulića, svog suvremenika i znanca, koji je u evropskom vremenu renesanse širio srednjovjekovni kršćanski moralizam.

A dva istaknuta renesansna majstora koja su djelovala u obližnjem Trogiru, Nikola Firentinac i Ivan Duknović, nisu u Splitu stvorili nijedan rad. Kako da se to protumači nego nepripravnošću i nemoći Splita da primi Firentinca koji se istakao u Trogiru i Šibeniku i Duknovića koji se proćuo u Italiji i u Korvinovoj Mađarskoj i koji je uzalud tražio veće zaposlenje u domovini? Split doista nije bio spreman ni sposoban da u svom zbijenom obruču primi kiparska djela tih majstora i ostao je bez većeg kiparstva zrele renesanse. To kiparstvo su zastupali ovdje manje sposobni iako istančani klesari koji su zadovoljavali svakidašnje potrebe građana; klesali im prozore i vrata, male crkvene i bratimske reljefe i ukrašene nadgrobne ploče u čijim se slabašnim likovima i ukrasu odražavao veliki renesansni stil. Ali prave renesansne obline i izraza u kiparstvu, osim Jurjeva Bičevanja i Arnirova Mučenja, te lava na gradskom štandarcu,²⁾ Split nije dočekao, a poneki majstor je našao kao i ondašnji talijanski kipari pobude u antiknim solinskim reljefima.

Istaknutih slikara nije bilo i nije se oblikovala splitska renesansna slikarska škola iako se renesansa pojavila u minijaturnom aktu mladića na kasnogotičkim freskama Dujma Vuškovića na svodu Boninova ciborija u stolnoj crkvi 1429. godine.³⁾

Pokrovitelja umjetnosti ni dvorova koji bi okupili i potakli graditelje i slikare u Splitu nije bilo. Umjetnike nisu osobito pomagali ni gradsko vijeće, ni nadbiskup, ni mletački predstavnik, gradski knez. Maj-

stori i njihove radionice su poduzimali manje radove, premda su neki od njih radili u Dubrovniku i Zadru, a Andrija Aleši se proćuo u Trogiru i Rabu. Kamenoloma ni kamena podesnog za umjetničke zgrade i kiparstvo nije bilo, nabavljahu ga iz Braća i Segeta.

Zbog svega toga se u svjetovnom i crkvenom graditeljstvu ne pojavile velika zdanja. Podigle su se tri-četiri palače renesansnih pročelja i prodrle u prostor balkonima i krovnim altanama koje su se urbanistički istakle na Narodnom trgu, vrh Peristila,⁴⁾ na Pavlinovićevoj poljani. I te i one romaničke i gotičke koje su svoje istaknute dijelove preoblikovale po novom slogu pokazale su osobito u prozorima i balkonima težnju za svjetlom, prostorom i doličnim mjestom u prepletenom urbanističkom tkivu.

Kada je Ivan Karepić svoj stari očinski dom preoblikovao u renesansnu palaču, istaknuo je u natpisu na njoj da to čini i na ukras grada, ali bijaše to već u zreloj dobi, 1564. godine. Kao i palača s balkonom na južnoj strani Narodnog trga,⁵⁾ Karepićeva se sljubila s kasnogotičkim palačicama na tom osjetljivom prostoru. Tako će se uklopiti uz arkade Peristila i crkvice sv. Roka 1516. godine, tako će se sliti i mnogi prozori, vrata i balkoni renesansnih kuća sa starim romaničko-gotičkim, pa i antičkim rimskim spomenicima i prostorima u zbitom gradu.

U Splitu, dakle, renesansni slog nije se nametao ni čistoćom svog novog sklada. Podredio se postojećem i tako nadovezujući se na staro, s antičkim i srednjovjekovnim vješto upotpunjavao urbanističku sredinu. A da je humanistički krug u kojem je prednjačio Marulić, osjetio ljepotu graditeljstva, kiparstva i slikarstva svjedoči pjesnikov opširni opis gradnje Davidova dvora u Davidijadi, koji on, da nije shvaćao likovnu umjetnost, ne bi bio ovako opširno opisao stihovima koje je u izdanju Davidijade 1974. preveo na hrvatski jezic B. Glavičić:

*Bio je znamenit kralj na dvoru tirscome — Hiram
Bogat i oružjem jak. Junaštvo njemu i ugled
Davidov bijaše poznat. Stog žureć se s čovjekom takvim
Sklopiti trajan savez i time se s njim sprijateljiti',
Posla mu, kad se već spremô u Salemu kraljevske dvore
Graditi, cedrova drva, kom vrijeme naudit neće
Nikada, trajnih greda, skupocjena mramora tome,
Čime napuni lađe, te gradnji i tesanju vještih
Ljudi. Shvaćajuć to za veliku uslugu, David*

Radostan bješe još više što prijatelja je stekô:
Srdačno zahvali njemu i zaúzvrat posla mu dare.

Poče graditi dvor vladara dostojan toga:
Temelje udaraju, i golem se građevni prostor
Otvara, opsegom širok, te, evo, već dovlače kamen,
Žbuka se miješa, i zid se u brzom podiže poslu.
Spajaju grede i strop pod krovove stavljaju teške,
Žljebnjake postavljaju na kraju reda crepova,
Da bi strmo se rušec, kroz impluvij padajuć, vode,
Rijeke nebeske mogle bunare prostrane punit'.
Široka predvorja potom okružiše mramorni stupi
Koje su, stavljene ozgor, pritijesnili lukovi svodni.
Ispod sjenasta svoda, duboko, trijem se prostro:
Tu se mozaici sjaje, a razni ih likovi krase,
Dok se po zidu vide slikarije: zid je ofitom
Frigijskim obložen bio i bijelim mramorom parskim.
Već si širini se vrata, na čvrstim pilonima što su
Stajala, mogao divit da učeni umjetnik nije
Golemo kamenje djelom natkrilio, koji je cio
Judin urezô rod u kamen, čak tamo do doba
Poroda Djevičina i djetinjstva našega Krista.
Moglo se vidjeti živa u neživu mramoru lica,
Tijela kako se meko u tvrdoj kovini giblju
Svako u pokretu svom i, nijema, kao da zборе.
Kamen da može govorit', za ovaj bi držo da može!
Napokon novi dvor i ostale dijelove dobi:
Sobe za muške, za žene, za vijeće te ogradne zide,
odaje, visoke stube i ložnice, svaku napóse,
Široke zatim i duge dvorane te prozore brojne,
Neke sa rešetkom od željeza, neke pak bez njih,
Ali s balkonom. No sve je nabrojiti teško, a kamol'
Izreć ljepotu i oblik izložiti' pojedinih stvari.
Tko bi bio kadar da riječima opiše vjerno
Kipove one i slike? Jer ovdje si zelene mogo
Livade vidjet', a ondje iz vrela gdje istječe bistra
Voda te zvjerad gdje ide šumarkom, a pašnjakom stoka
Nijema. Mogo si tu uočiti ptice gdje jedne
Lete uzduhom čistim, a druge na granama stabla

*Sjede odmarajuć se na najvišem šumskom vrhuncu.
Tu se gradovi vide i sela, kolibe, more,
Vide se rijeke i brda te čudesne — kao da dišu —
Velike prilike ljudske, u nevelik stavljene prostor.
Ko da je Praksitel sam il' Agatarh sliko, čak — rek bi —
Apelovim se to umijećem proslavi tvorac.*

Marulić je tim opisom Davidova dvora pokazao svoje shvaćanje likovnih umjetnosti i građevnog prostora, koji se — kako se na drugom mjestu u Davidijadi izjasnio — ne smije natrpavati namještajem. U »Suzani« je pokazao i svoje poznavanje pravilno uređenog renesansnog perivoja. To njegovo znanje je zastalno niklo iz kruga njegovih prijatelja koji su sudjelovali i sami s Jurjem Dalmatincem i ostalim graditeljima u građenju grada, uređivali svoje domove i imanja poput Marulićeva brata Valerija kojega pjesnik u stihovima zbog toga hvali.

U svemu tome odrazuje se kulturni splitski renesansni krug koji je shvaćao likovne umjetnosti, iako nije mogao pridonijeti njihovom većem razvitku u svom gradu. Ni ladanjsko graditeljstvo nije se moglo izraziti u Splitu u slobodnim oblicima ljetnikovaca i hortikulture, onako kao u mirnom i vještom diplomacijom zaštićenom dubrovačkom kraju. Za njih nije bilo ni sredstava ni prostora. Marulić piše papi Hadrijanu VI: »Uznemireni smo svako dnevnim turskim upadima... pale nam sela i zaseoke; polja od kojih smo živjeli su opustošena i ostaju pusta... i mjesto voćem trnjem rode.« A splitski nadbiskup Zane vapije za pomoć pape na Lateranskom koncilu: »Ne opisujem nevolje koje su oni (Turci) u prošlim vremenima nanijeli, jer su vam one poznate. Razmotrite, oci, sadašnje jade kršćana, na koje Turci najsvirepije iskaljuju svoj bijes. Oni otimlju sinove iz roditeljskih zagrljaja, djecu sa majčinih grudi, oskvrnjuju žene u prisustvu njihovih muževa, djevojke grabe iz majčina zagrljaja radi svoje pohote, stare roditelje kao beskorisne ubijaju pred očima njihovih sinova, mladiće uprežu kao volove i sile ih orati zemlju lemešem... Ovo ja govorim, presveti Veliki Svećeniče, veoma učeni oci, ne što sam čuo ili čitao nego što sam uistinu vlastitim očima vidio, vidio kažem, kako silaze čak u predgrađa mog nadbiskupskog boravišta, onog najbjednijeg grada Splita...«

U takovom gradu nije, dakle, više vladala ona »*amoenitas loci et tranquillum in secessu otium*« za kojega je Marulić vjerovao da je sklo-

nio Dioklecijana na ostavku i doveo u Split. Ona ubavost kraja i mir, u samoći, ti poticaji radu ondašnjih humanista i renesanšarina bijahu pogaženi. Ni sunčane marjanske padine, polja i obale prema Stobreču, ni studeni gajevi Jadra i mnogi predjeli antičkih i hrvatskih naziva⁶) ne bijahu dakle slobodni od turskih upada. Turci su ubijali pustinjake na Marjanu, zapalili crkvicu sv. Mande na Gripama. Ne bijaše, dakle, mjesta za ladanjsku kulturu, toliko potrebitu za razvoj humanizma i renesanse. Stoga se u splitskoj, jednako kao u trogirskoj okolici, u nemirnom XVI stoljeću mjesto rastvorenih i udobnih perivojima okruženih ljetnikovaca sagradiše kašteli, ne toliko da pruže odmor gospodaru već zaštitu seljcima koji obrađivahu njegova ugrožena polja.

Nadbiskup Zane utvrdi svoj kaštel u Sućurcu. Doduše, podigne ga uz more i okruži dvorištem, ali ne da ljetuje nego da okupi pri napadu svoju stoku i da se lađama skloni pred upadima hitre turske konjice.

Ipak renesansa i na tim kaštelima ispolji svoje oznake, istakne im balkone i široke prozore. Viturijev rastvori zasjenjene lože a Kapogrossov na Mejama iako utvrđen imao je poput dubrovačkih ljetnikovaca prostran perivoj, terasu pod odrinom s kamenim stupovima, zdencem i stolom okruženim klupama, te prozor na vrtnom zidu odakle se vidi otočki krajolik u kojemu se uživalo s visokih balkona Kambelovićeve i Čipikova novog kaštela.

Renesansa prodre i u samostane i na Karepićevu stražarnicu i pustinjački stan u stijenama marjanskim. U samostanu sv. Eufemije sagrađena je najveća renesansna palača u Splitu, koja zaokruži dvorište.⁷) Svježi izraz nadahnut antikom ispolji se u reljefnom cvijećem okićenom zidnom umivaoniku sakristije konventualaca, u drvenim oltarima dominikanske crkve, u pločniku benediktinske crkve na Sustipanu, na bočnim kapelama i na uskršnom svijećnjaku u crkvi na Poljudu gdje franjevci uz visoku srednjovjekovnu kulu rastvoriše renesansni klaustar koji se omjerima i stupovima razlikuje od onog polumračnog i niskog skrivenog u XIV stoljeću u samostan konventualaca na splitskoj obali. U vrtu poljudskog samostana uzdigoše se i renesansne odrine na stupovima koje čak prodriješe i na terase vestibula sred Dioklecijanove palače stvarajući tu sred krovova grada hortikulturnu sjenicu.

Pa i ukapanje Splicišana u poljudsku crkvu, osamljenu i izloženu turskom pustošenju, kao i ukrašavanje crkvice na Marjanu govori o zračenju renesanse, o širenju njenog ambijenta i u krajoliku. Marulićevo

ljetovanje na Šolti neće biti bio izuzetan slučaj jer se u mračnom sred-njovjekovnom gradu osjećala renesansna potreba za užitkom u prirodi, pa stoga on poziva prijatelje da s njim planduju na tom podatnom otoku.

Da je učeni pjesnik koji je okupljao oko sebe starinare, ljubitelje i sakupljače antičkih natpisa osjećao ljepotu prirode pokazuju i njegovi stihovi koji se probiše svojom spontanošću kroz klasični i biblijski oklop njegove Davidijade. Iz njih se vidi da je on provodio suvremeno *utile cum dulci* i šetajući se splitskim poljem i nadzirući poljska imanja koja brižljivo nabraja u svojoj oporuci, vidrićevski osjećao svitanje, plod stabala, živost lovačkih pasa. U svemu tome se vidi osjećaj renesansnog pjesnika da spozna i vidi ljepotu prirode i krajolika:

*Sunce se podiglo već i noćnu raspršilo tminu
Al je na mekanoj travi još ostala blistava rosa.*

U opisu svitanja otkriva se njegov slikarski osjećaj koji je, kako znamo, njegovao u minijaturnom ukrasivanju svojih rukopisa:

*Sunce-lutalica! — iz istočnih pomoli voda
Blistavu glavu, a zemlja ogrtač crni svoj skinu:
Svanu, i predmetima u prirodi vrati se boja.*

I u to svitanje on uklapa pjev ptica i bljesak dalekog kamenog Mosora:

*Sutradan noćne sjene rastjera svjetlost
Te se iz ptičjih grla ćurlikanje moglo već čuti
Dok se planinski vrh u daljini počeo ljeskat.*

Pjesnički je osjetio i rađanje vočki:

*Kao što se rodno drvo na megarskim poljima vidi
S dolaskom pramaljeća, gdje pomalja plodove svoje
Cvjetovi jedan po jedan sa ocvala padaju stabla
Dok ne napuste sve neizbježno padajući k zemlji
Vrh i ne pokriju tlo pokrivačem, pokrovom bijelimi
Ali se stablo veseli da rastu zameci voća.*

Izrazio je i snagu ljeta uplevši kao u renesansnu tapiseriju antičke likove i djevojke:

*Već je curio znoj sa lica kléönskoga lava,
Koje je odveć bliska toplina sunca užegla
Već se dozrelo žito u suhu žutjelo klasu
Već ga je zupčastim srpom ljepotica seoska žela
Zanosno ljubavne pjesme vragoljaste mladeži pojuć.*

I u prisnost krajolika, poput njemu suvremenih klesara stećaka, unosi živahni ples:

*. a mlade su žene i cure
Svečano povele kolo uz raskršća poznata svima
Vrteć' ga, okrećuć' ga raznoliko skačući pri tome.*

Živost lovačkog psa opaža kao animalista:

*Kao kad lovac psa zadržava moloskog hrabrog
A on, međvjeda spasiv, izdužuje vižlasto tijelo
Te navaljuje naprijed i kuša prekinut lanac;
Dok ga ne puste, laje, mahnita, cvili i sili
Zemlju grize i živo čas amo se vrti, čas tamo.*

Marulića je dakle bio prožeo renesansni osjećaj za prirodu. On ga je izrazio kao svoj vlastiti doživljaj. To opažanje prirode i čovjeka izrazilo se i u kiparstvu. Na sarkofazima Jurja Dalmatinca likovi su prirodni, a na nadgrobnoj ploči Marulićevoj i onoj ratnika Nikole Cambija renesansni *putti* igraju, nose lovor vijence i natpise koji hvale vrline pokojnika. Nadgrobna ploča mlade Kate Žuvić ističe ljepotu te žene i ona je na tom reljefu raskošno okićena kao i Judita u Marulićevim stihovima. To nije mašta kipareva već bogata odjeća Splitske čiji mirazi i oporuke odaju bogat popis nakita i ruha.

Da splitsko polje nije često krvarilo u okršajima s Turcima, renesansna radost bi prožela još jače Split. Ovako je usitnjena kao i mali Alešijevi reljefi na Marjanu i oni s Gospom i ratničkim reljefima na bedemu Pisture, koji likovnom umiljatošću dočekuju mogućeg neprijatelja, te gradski zid više nalikuje umjetnički obrađenom zastoru nego obrambenom bastionu.⁸⁾

Ipak je mali humanistički Split, iako u strepnji pred bliskim neprijateljem, bio veseo u zaljevu pod sredozemnim suncem. Nadbiskup Andrija je 1535. godine zabranio splitskim svećenicima da noću »ne pjevaju s leutima i ostalim glazbalima ljubavne pjesme«, što znači da je takvo pjevanje i podoknice i među mlađim svećenstvom bilo uobičajeno jer mu je to već jednom i to 1511. bilo zabranjeno.⁹⁾

Marulić spominje razuzdane mladiće koji se mršavi od mladosti gizdaju po trgu s lovačkim jastrebom i one koji pjevajući obilaze grad zvoneći u leute ili kapom nahero mašu širokim rukavima raskošne mladenačke odjeće, namigujući djevojkama u cvijeću na prozorima. Djevojačka kola su se igrala u središtu grada pred palačama plemića i kneza.¹⁰⁾

Marulić spominje i razbludne svećenike i redovnike koji se raduju pokladnom veselju što bučno prodire i u samostane gdje prikazuje tučnjavu fratara i zorno, poput nizozemskih slikara, opisuje bogatstvo kuhinje. On stoga preporuča svećenicima:

*Ki zbirate tance, redovnici moji,
ter spivate kance, vi ste slipih voji . . .
Tance ne vodite, ne spivajte pisni
unesto hodite, a ne kako bisni,
Ne općite svite, oholost ke stiču,
ali svilne kite, na grih ke potiču:
postolce šentile, lipo izrezane,
košuljice bile, svilom priplitane . . .
Ne činite trge, ne kupite zlato,
pravi Božje sluge vazda mrze na to.*

Marulić opominje i muževe da ih žene zamrže kad ostare i iznemognu pa ih, iako je krćanski pisac, savjetuje da ih napuste a onima koji vole svoju mladu ženu preporuča da ne primaju u stan ljude osumnjićene zbog nećudoređa.

A da je u Splitu bilo raspuštene i nedopuštene ljubavi pokazuju, kao i u ostalim gradovima u ono doba, i nezakonita djeca. Bilo ih je i u splitskim plemićkim, krććanskim i humanistićkim obiteljima. Marulićev brat Valerije, čije je vrline pjesnik opjevao, odgojio je nezakonita sina Antuna i kćerku koju je nazvao imenom svoje sestre pobožne benediktkinke Bire, što je dokaz renesansne slobodoumnosti. A nećak čuve-

nog Tome Nigrisa-Mrčića, kasniji trogirski biskup Kristofor Mrčić-Nigris de Balistis priznao je nezakonitu kćer Jerolimu, udao je za plemića Nikolu de Natalibus, člana humanističke obitelji i snabdio je 1565. bogatim mirazom.¹¹⁾ Nije to, dakle, bilo zazorno ni izuzetno ni u čednoj splitskoj kršćanskoj sredini XVI stoljeća u kojoj protuzakonske pojave ne bijahu izuzetne. Istaknuti pojedinci su se osmjelivali prisvajati tuđa prava i krivotvoriti istinu koristeći se svojim znanjem i povlaštenim položajem povodeći se u tome u malom za silnicima i varalicama susjedne Italije. Marulićev otac Nikola krivotvorio je tuđe rukopise, svećenik Ivan Lodi ukrao je iz gradske sudnice, dok službenici prisustvovali misi, knjigu presuda i parnica i skrio je u gnoj štale da bi poništio raspravu koju su Ivan i Alvis Cipiko 1567. godine vodili protiv njega. Tek ga je rođak Jakov Tartalja oslobodio okova zauzevši se u Mlecima da bude predan samo crkvenom sudu.¹²⁾ Istaknuti junak, kliški zapovjednik Petar Kružić, prisvajao je silom lijepe stvari koje su mu se dopale.¹³⁾ Plemići i bogati građani su se krvavo obračunavali i ubijali na trgovima,¹⁴⁾ sukobi pri igri »na tavolier« pretvarali su se u krvave i smrtonosne tuče,¹⁵⁾ kojih je bilo i među svećenstvom, a u gradu je bilo loptanja, kartanja, kockanja i igranja šaha.

Iz sudbenih knjiga XVI stoljeća mogu se vidjeti nametljivci koji osporavaju tuđa nasljedstva, ali oporuke otkrivaju pokojnike koji ostavljaju pri samrti milostinju crkvama da se prošire i ukrase umjetninama, ubožnici i skloništu gubavaca¹⁷⁾ da se spase siromasi i nemoćni, te samostanima u kojima su venule njihove kćeri žrtvovane da se očuvaju i ne raspačaju bogata očinstva.

Ni u tim ženskim samostanima nije bilo mira koji su očevi tražili, isto kao i pustinjaci na Šolti i na Marjanu. Bogati i ugledni splitski građanin Nikola Kapogroso je sredinom XVI stoljeća izvukao iz samostana franjevkli sv. Klare svoju kćer izjavivši na sudu: »Zbog rđavog ponašanja, nepoštenu i raspuštenu života koji je vladao u tom samostanu pod dušobrižnošću konventualaca, netom se stvar otkrila splitski građani su ne samo mrzili smještati svoje kćerke u nj već ga želili radije i srušiti nego ga prepustiti na brigu konventualaca, pa sam i ja bio prisiljen radi svoje časti dignuti odatle svoju drugu kćerku, što bi bio učinio svaki razboriti građanin, i smjestiti je u samostan sv. Klare na Murano uz trošak od 170 dukata u odjeći i novcu«.¹⁸⁾

Branioci samostana su tvrdili da se Kapogroso trudi dokazati loš život u tom samostanu, ali da je utvrđeno da takvo vladanje u njemu

ne postoji.¹⁹ Međutim iz jačine i otvorenosti njegovih riječi ne bi se reklo da je samostan ostao uzoran u slobodnom renesansnom vremenu.

U učenom krugu Marka Marulića Pečenića bilo je veseljaka. On hvali Jerolima Papalića vrsna na citari, pa duhovitog Nikolu, a svih pozivlje na izlet i gozbu. Na njih je vjerojatno još kao učenike splitske humanističke škole djelovao Talijan Tideo Acciarini, učeni humanist koji je osjetio potrebu bratimljenja s našom sredinom i posjetio u Šibeniku pjesnika Jurja Šižgorića, koji mu je zastalno hvalio narodne pjesme i poslovice sakupljene u šibenskom kraju. Acciarini je vjerojatno dao prve pobude mladom Marulu i njegovim vršnjacima na proučavanju klasika i renesansne kulture, jednako kao i učitelj splitske škole Bartolomej Marula, poznati izdavač i komentator latinskih klasika, ali Dioklecijanov grad bijaše prikladna sredina za okupljanje tih književnika od kojih ostaše tek ulomci i sitni spomen kao i o mnogim drugim u našoj osakaćenoj kulturnoj baštini. Dmine Papalić se zanimao za antiku, ali i za srednjovjekovne narodne starine. Bio je starinar koji je spasavao salonitanske natpise, a vjerojatno i antičke kipove i predmete što se u ono doba nije moglo mimoći, pa se antičke glave i ostali ulomci vide uzidani u neke splitske kuće, ali je kao rodoljub ukorijenjen u rodnu grudu skupljao i stare hrvatske rukopise i izvan Splita. Jerolim Papalić se bavio glazbom i Marulićeve pjesme živahno uz gusle pjevao.²⁰ Poznati Toma Mrčić, koji polatini svoje prezime u Niger, pjevao je latinske pjesme, pisao hrvatsku povijest i sastavljao latinske govore i poslanice, Frano Božičević Natalis, mladi Šime Selebrić,²¹ Donat Paskalić, Kristo Balistić-Niger, Nikola i Antun Alberti, Frano i Jerolim Martinčić sastavljahu latinske i hrvatske stihove i pisahu u prozi. Hanibal Lucić je hvalio Jerolima Martinčića kao vrsna pjevača, čije su podoknice voljele Splićanke:

*... najliše kad mrakom tim grlom medenim
uzpoješ, sve trakom obužiš ljuvenim,
ter s jutra k prozorom na pospih uzteku,
neka te prozorom veselim zateku.*

Jerolim Cipiko je proučavao građansko i crkveno pravo, Jakov Niger pisao Dnevnik svog vremena i kliškoga rata. Srčika te kulturne djelatnosti bio je Marulić, ali je svih njih morala povezati jače opasnost od Turaka. Na Marulićevu ljubav prema antici djelovalo je izravno prisustvo monumentalnih ostataka Dioklecijanove palače ali i čvrsta veza

između poganske antike i kršćanstva tako očita u solinsko-splitskom kraju, zatim padovanska škola koja ne bijaše onako slobodarska kao ona rimska. Njegovo kršćansko uvjerenje, njegov moralizatorski stav, a i rodoljublje pojačala je neminovna i svakidašnja opasnost od Turaka, pa i nećudoredni život koji se gibao i plutao kao naplavina u splitskoj luci u neobuzdanoj isprepletenosti Sredozemlja, u vrevi Balkanaca, Puljiza, Levantinaca i Mlečića, trgovaca i mornara, putnika i uhoda, iskušanih varalica, licemjernih i zanesenih hodočasnika. Stoga se Marulić, koljenović koji je volio svoj zavičaj, laćao i slikanja plakata da paklenim mukama uplaši raskalašene mladiće. Zbog toga svega je i pisao i prevodio djela crkveno-propagandnog smjera koja upravo zbog te svoje aktualnosti a ne mistične vrsnoće i prodriješe u svijet.

U tom šarenom, živom Splitu i kazališne priredbe bit će oživjele. Bit će osobito bila česta crkvena prikazivanja u crkvama i na trgovima, pa je već spomenuti splitski nadbiskup Andrija 1535. godine zabranio svećenima i svjetovnjacima da priređuju »svečanosti u crkvama i ostalim mjestima u nadbiskupiji i da se preoblikuju bradama i vlasuljama bez izričite dozvole« nadbiskupa i njegova vikara, a 1579. konstitucije splitske i zadarske nadbiskupije opominju svećenstvo da ne sudjeluju u predstavama i zborovima (... *non intersint spectaculis aut choreis*) u kojima su sudjelovali u prvoj polovici XVI stoljeća.²²⁾

Nema mnogo podataka o splitskoj humanističkoj školi, ali su u njoj pored stranaca bili učitelji i domaći ljudi Krsto Niger, brat već spomenutog Tome Mrčića Nigera, koji je također bio učitelj gramatike u Splitu i u Hvaru, svećenik Mihovil Slavko,²³⁾ te Jakov Gaudenzio Radovčić koji je podučavao sinove Marulića, D'Augubia, Nigrisa, Cindrija, Albertija, Cuparea, biskupovog nećaka i sina gradskog kneza, dakle ugledne vlastelićice, čitao Ovida, oblačio u svilu svoju suprugu i obrađivao polja.²⁴⁾ Vjerojatno su ta četiri domaća učitelja jače doprinijeli razvoju splitske škole.

Kulturna sredina Splita koju je kako-tako obradovala renesansa bila je prožeta i rodoljubljem i herojstvom koje je bilo izazvano turskim prisustvom na Klisu, a i nejednakošću staleža. Ta nejednakost je potpirivala trajnu borbu pučana za društvene pravice i vjerojatno bi se taj sukob bio rasplamsao da ga nije strah od Turaka stišavao. »Splićani su« — pisao je gradski knez Correr u devetom desetljeću XVI stoljeća — »nagli, nasrtljivi i ponosni. Spremni su da uvijek oružjem krenu protiv

Turaka, ali neće da se maknu protiv Uskoka jer su pripadnici istog naroda«. Nisu se dakle u tome ropski pokoravali mletačkom istrebljenju uskoka.

Na nadgrobnim pločama ističe se junaštvo ratnika. Natpis Nikole Cambija spominje njegovo ratovanje.²⁵⁾ Vojvoda Žarko Dražojević, koji je pao u ratu s Turcima, jaše na svojoj grobnoj ploči u nasrtaju na konju, a Janko Alberti je u oklopu sa štitom i mačem tužan kao bezbrojni heroji jednog malog grada koji su poput Ivana Albertija i Nikole Cindra, usprkos podlim mletačkim smetnjama, pali u borbi htijući osloboditi Klis skupa s poljičkim, hrvatskim i uskočkim borcima sredinom zadnjeg desetljeća XVI stoljeća.

U jednom izvještaju duždu opisuje se spremnost Splitsana u obrani svoje zemlje: »Posebno, prevedri dužde, štite rođeni zavičaj. I mogu istinski reći s velikim žaljenjem da smo više od jednog odlučnog okršaja izgubili zbog divljaštva nekih talijanskih vojnika, kao što smo kraj Splitsa napustili Kamen, solinsku tvrđavu i nadbiskupove kaštele, za čim su Splitsani onda plakali poput djece i htjeli raskomadati one Talijane, da nije bilo gradskog kneza i poštovanja koje imaju prema Vašoj Prejasnosti... Splitsani su govorili u svom rođenom jeziku: 'A zašto ne prepustiše stražu nama? Mi ne bismo bili pobjegli, nego poginuli sa svojim ženama i djecom pokazavši svijetu primjer junaštva! Ali gospodar dužd se povjerio ovaj put više drugima nego nama, što je doista nepodnošljivo. Te kaštele su sazdali naši djedovi i uvijek su ih branili, pa kada bi god Turčin k njima prišao bilo je to na njegovu nesreću'«. ²⁶⁾

Splitska vlastela i građani su predujmivali novac općini za zaostale plaće vojnika, davali ga za popravak zidina, izdržavali uhode protiv Turaka.²⁷⁾

Sredinom XVI stoljeća zapovjednik dalmatinske konjice pohvalio je Splitsane koji »ne izbjegavahu vojničke tegobe ni opasnosti ne prekidajući dnevne ni noćne straže oružani na gradskim zidinama. Nisu samo Turke koji blizu prilazahu gađali svakovrsnim strelicama već provativši češće među njih, harajući ih, natjeravahu ih na bijeg i otimahu im sav plijen«. ²⁸⁾

Ivan Fabjanić se ponosio zavičajem pa je na svoju nadgrobnu ploču dao urezati na latinskom: »O prolazniče, zastani malo, ja, Ivan Fabjanić, ovdje ležim. Bijah Splitsanin i prezreh svu ostalu slavu«. Toma Mrčić Nigris se zauzimao po Evropi za obranu svog zavičaja od Turaka i u staračkim danima laćao se pisanja stoljetne tragedije svoje zemlje na što

ga je bodrio Zadrani modruški biskup Kožičić-Begna, jer Hrvatska, »eže« ako s'porobljena est nine od poganske ruke imat ona ničo žemane svoje hvali«. Ima smionosti srca u Marulićevim stihovima upućenim papi.

*»Ja mnju, ti ni šala, ča diu: Petrov hram
bit će konjem štala, a Rim stanišće vran
Pom ćeš ti rob biti, a ne Crikve vojnik
taj će te grom ubit, ne išćuć gromu lik.
Razbluda će t'otit raskošna živinja,
blago na manje prit Crkvina iminja.
Na te će se razbit prite takove trisk
o, kolik će tad bit puka šugor i visk«.*

Zemljoradnici, varošani i građani, mladići i starci ginuli su u okršajima s Turcima ili skapavali u turskom sužanjstvu. Seljaci splitske okoliće ne mogahu sijati ni orati poljane uz Žrnovnicu, Vranjičani su mjesto kraj mreža stražarili danju i noću uz topove, da ih Turci ne bi napali.

Uviđajući da ga Mlečići dovoljno ne brane, nemoćni splitski puk je uvijeno u pjesmama pjevao na svom jeziku o nemoći duždevoj i premoći turskoj. Već od *nekoliko vremena* — izvještava splitski gradski knez svoju vladu 1574. godine — *pojavila se pjesma nepoznata autora, a možda je to Franjo Boktuli, književnik i pjesnik. U njoj se pjeva da je Turčin voda koja ruje i nagriza obalu, pod kojom se misli na mletačkog dužda. I ostalih se paprenih stvari pjeva u toj pjesmi u predvečerja pred Kneževom palačom, ali mi hinimo da ne razumijemo jer je ova čeljad žestoka ali nije podmukla. Tako zbog sumnje i straha koji ih drže, s ona četiri zemljišta koja je Vaša Prejasnost, prema mom uvaženom obrazloženju, dopustila prodati, nije se ništa učinilo budući da kažu: trošimo naša imanja i snage, a zatim dođe đavao i proždere ih. Znaju naime prema nepobitnom iskustvu iz ovog posljednjeg vremena da granice nisu nikako stalne. Stoga se vaše presvijetlo gospodstvo mora obraniti, napregnuti se i pomoći na neki način sirotinji novcem i alatom da radi... Osim toga neprekidne bolesti prouzročiše i tu nesreću da se ovaj narod smatra napuštenim ne misleći na uzroke svojih šteta i ne prepoznajući možda nedokučivu pravednost neba u nezgodama i štetama Prejasne Republike. Ali, na svaki se način treba pobrinuti, kao što se već pobrinusmo, da se uklone vođe a ostave drugi koji će se opet smiriti poput janjaca«.*²⁹⁾

Držeći se tog lukavstva mletački je predstavnik u Splitu bio odlučio i prije, 1512—1513, za vrijeme pučkih nemira u Splitu, prisilno uputiti u Mletke bogatog advokata Marina Domića, humanistu Tomu Mrčića-Nigrisa, Petra Cambija i Antuna Agubija, vođe puka u sukobu s vlastelom,³⁰⁾ a vladini su doušnici stalno uhodili puk i izvještavali mletačkog predstavnika, gradskog kneza o raspoloženju Splitsana prema Mlečićima.³¹⁾ U takvim prilikama ni puk ni pojedine bogate plemićke, posjedničke i trgovačke obitelji nisu mogle razviti raskošni renesansni život, opremiti raskošnije svoje kuće i žene, poljepšati svoj grad. Mjesto umjetničkih portreta renesansnih gospođa kao u susjednim Mlecima u Splitu se sretaju žene koje sahnu od žalosti za poginulim muževima. Marulić žali Perinu, sestričnu svog prijatelja Dmine Papalića, umrlu od tuge za mužem kojega ubiše Turci.

Članovi humanističkih rodova ginu po bojištima i u okršajima s Turcima i onda kada mletačka vlada, za koju kasnije Jerolim Kavanjin reče da je »svisti tanke«, sklapa primirja s njima ne mareći za povrede i štete koje nanose njenim podanicima.

I humanista Frano Božičević-Natalis mjesto bukoličnih pjesama opisuje krvavo stanje u splitskoj okolici: »*Ubijaju se djeca otrgnuta s majčinih grudi. Neviđenim zvjerstvom razdiru se starci i djevojke uplašene kao ovce pred vukovima. Vode nas kao ulovljenu divljač i tko izbjegne maču, umori ga ljuta glad*«. Provlačio se trunak nade da će se bar Klis oduprijeti Turcima. A kada je i taj branik, na gotovo neosvojivoj litici, 1537. godine pao, u Splitu zavlada strah i bijeda jer je mnogim obiteljima hranitelj poginuo u borbi s Turcima. Uzalud mletački predstavnik priređuje sračunato lažne svečanosti 1574, drži govor i u okićenom gradu nakon svečane mise i pucanja topova dijeli na trgu sirotinji darove. Primajući te otpatke, komad platna, Mate zvan Bezgaćnik radovao se pred pukom i vlasti klanjajući se svima. Dvadesetogodišnja prosjakinja Klara Rusula, udovica borca poginulog u borbi protiv Turaka, veselila se sa svoje troje polugole siročadi primajući malo soli i dvopeka, a starac oslijepio u borbi s Turcima, vođen svojom mladom, visokom i lijepom kćerkom, primivši sitni dar »*otiđe, pozdravivši i zapjevavši na hrvatskom pjesmu o kralju Marku, a prisutni i čitav narod su pjevali u jedan glas s njim, jer svi znaju te stihove*«.³²⁾

Splitsani su dakle u doba renesanse, jednako kao i hvarski ribari, pjevali pjesme o Marku Kraljeviću, kao tužno sjećanje na junačku po-

vijest svog naroda, kako nam to otkriva ovaj žalosni prizor pun ponižavanja.

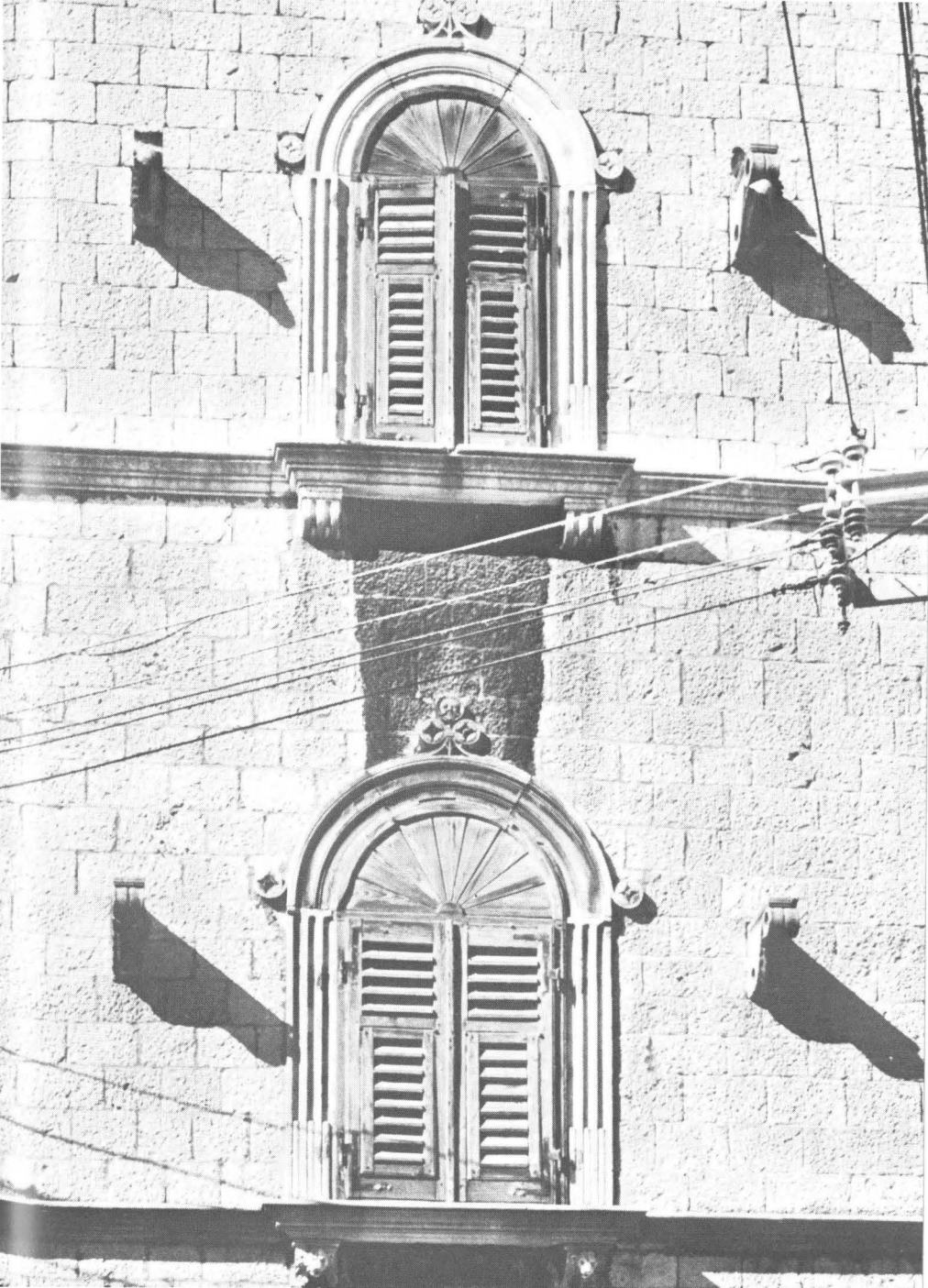
Sve te namještene svečanosti tobožnje darežljivosti i zaštite bijahu uzaludne jer je splitski knez obavještavao svoju vladu da se Splitskani bune zbog neimaštine. *»Loše prilike — piše on — učinile su puk bijesnom zvijeri, a on prije nije bio takav.«*³³⁾

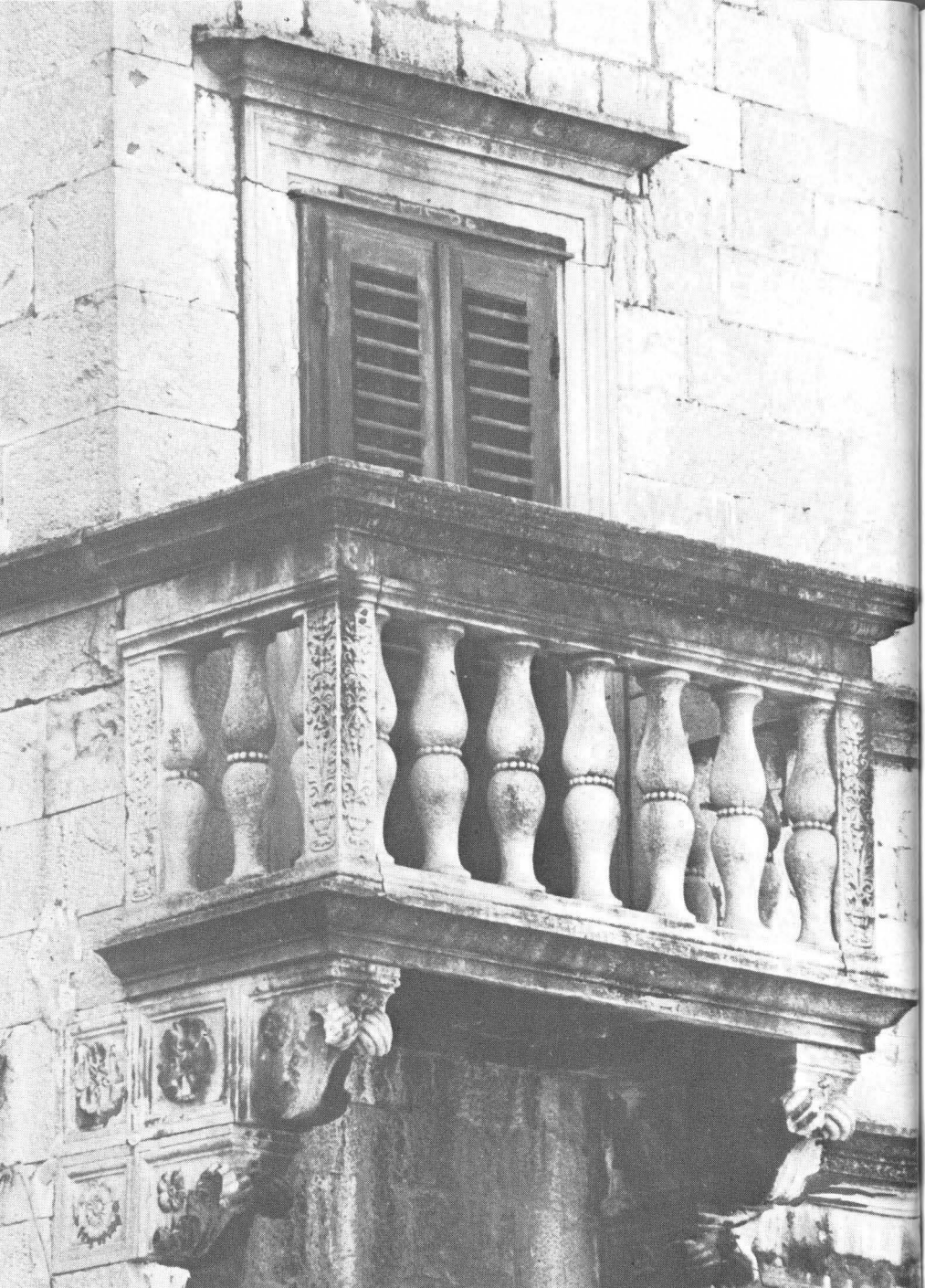
I pored mnogih zapisa o njihovoj podložnosti svom političkom gospodaru, pučani i plemići splitski su ipak iscrpljeni mletačkim zarobljavanjem i osviješteni buntovnim vrenjem renesanse priželjkivali oslobođenje od Mlečića uviđajući da im se stanje za vrijeme mletačke vladavine pogoršalo i da im okršaji u splitsko-solinskom polju ometaju bogaćenje poljoprivredom i trgovinom.

Renesansni osjećaj vrednovanja čovjeka i vjere u nj osjetio se i u nesalomljivosti Splitskana u XV i XVI stoljeću. Ustrajan borac na diplomatskom polju i nepomirljiv protivnik mletačkog porobljavanja Dalmacije humanist Toma Mrčić Nigris nije sustao u svom radu. Usput se radovao putovanjima pa je iz Krakova 1522. godine pisao svojim splitskim prijateljima: *»Svaki bi od vas dao sve što ima da vidi što sam ja vidio, ali lijena svinja ne jede sočne kruške.«*³⁴⁾ Njegovi prijatelji bijahu željni znanja i upoznavanja svijeta, ali jače kulturne veze i prodor u renesansnu Evropu nisu mogli postići. Na njihovim kućama na Narodnom trgu ispisana su tri gesla renesansnih Splitskana AVDACES FORTVNA IVAT, NOSCE TE IPSVM i RESPICE FINEM. Na starim vlasteoskim grbovima još reže lavovi, blistaju zvijezde, rastvaraju se krila, granaju se stabla, cvjetaju ljiljani, desnice krote plamen, koče se mačevi, uzlijeću orlovi, a na starim deblima rastu mladice i cvjetovi, kao i nekoć u vremenu slobodne srednjovjekovne općine, ali se plemićka prava ne proširuju. Skorojevići se množe, došljaci se jačaju i sile.

Pri kraju renesanse Poljičanin Juraj Dragišić de Caris, iako je bio svećenik, unosi u svoj grb uz planinski ljiljan i zvijezde, znakove čistoće ljudske naravi i prodornosti pogleda, a snažne pesnice kao znamen čovječje snage koja se opire nasilju. Ta je znamenja ovako protumačio u svojim stihovima:

*»Zvilde dajut svitlost, a gora žilj bili
Dvi desnice kripost proti svakoj sili.«*³⁵⁾

Već sredinom XV stoljeća renesansa ističe i ohola gesla. Lozinka Papalićeva doma uz reljefnog zmaja što reži vrh dvorišnih vrata, koja podiže Juraj Dalmatinac po gospodarevoj volji glasi: »O psi ne lajte na velikog zmaja jer taj može progutati bikove«. Na vratima palače tih istih Papalića urezano je da sreća odlučuje čovječjim imanjem i vlasništvom, pa nema traga vjerskom znamenu. Tek na maloj palači te iste obitelji u duhu renesansnih suprotnosti zapisano je Kristovo ime, a na jednoj drugoj je uklesano: DOMINVS CVSTODIAT INTROITVM TVVM ET EXITVM TVVM. Ali jače od crkvenih propovjednika i moraliste Marulića mletačka vlast kroti renesansnog Splićanina. Stare povlastice vlastele još vrijede, ali njihov glas u gradskom vijeću ne odlučuje sudbinom zavičaja.

U svemu tome što spomenuh u sljubljenosti renesansnog sa srednjovjekovnim graditeljstvom, u nenametljivosti oblika, ali i u snazi rodoljublja, uvažavanja čovjeka i osjećanja ljepote prirode vidi se istančana sredina renesanse u Splitu, otvorenom onda, kako reče njegov kančilir Prokulijan 1567. godine, »svojom gostoljubivošću, ljubaznošću i humanošću svim strancima«, iako je to bio pogranični grad.³⁶⁾

A ta povezanost sa strancima nije odnarodila Splićane. U toj humanističkoj sredini se rodila Marulićeva »Judita« i puk pjevao pjesme o Marku Kraljeviću koje nisu nestale mi u XVII stoljeću. U gradu su klesali klesari, zidali graditelji, rezbarili rezbari i kovali zlatari raznolika djela umjetničke ljepote.³⁷⁾ Težaci i zemljoradnici njegovahu svoja polja, podziđivahu padine marjanske, usmjeravahu putove k bunarima, iskorišćavahu vješto zaklone od kliške bure. Kovači su im kovali alat i oružje,³⁸⁾ a brodograditelji gradili lađe. Gotovo svi ti umjetnici i zanatlije bijahu hrvatskog imena. Oni su nikli iz sredine koju je neodnarođenu zatekao i nakon više od jednog stoljeća mletačke vlasti u Splitu mletački sindik Giustinian. On piše u službenom izvještaju svojoj vladi: »Svi su običaji Splićana slavenski a materinji im je jezik toliko sladak i ljubak da prednjači u Dalmaciji isto onako kao u Italiji toskansko narječje, koje se može nazvati cvijetom, najljepšim i najboljim među talijanskim. Točno je da svi građani govore talijanski i da se neki odijevaju po običaju talijanskom, ali gospođe ne zbore drugim jezikom nego materinjim premda se neke iz plemićkih kuća oblače po talijanskom običaju«.

Taj učeni Mlečić je, dakle, 1553. godine posvjedočio narodnost Splita³⁹⁾ i istaknuo da se samo nekolicina žena oblači po evropskom kroju, iz čega se vidi da stara narodna nošnja nije bila iščezla u odijevanju Splićanki, što uostalom odavaju i ondašnji popisi njihove odjeće,⁴⁰⁾ koju su im šivali gradski krojači.⁴¹⁾

Gradski zakonik nije u doba renesanse zabilježio nove zakonske odredbe ni zaveo nove kazne ali ni povlastice. Sve već bijaše uobičajeno, i mnogo toga usklađeno a i prigušeno mletačkom vlašću i siromaštvom, iako je — kako svjedoči već spomenuti Giustinian — između plemića i puka postojala stara i neugasiva mržnja.

Ipak se uza sve osiromašenje općine uzrokovano mletačkim skućavanjem i padom sredozemne trgovine, u povezanosti sitnica razvio smisao za kulturu svakidašnjeg stanovanja i življenja uz ognjišta. Ta se kultura odrazila u rasporedu i planu kuće i u nabavku pribora i namještaja kojim se ispunjavahu dvorane i sobe. Dvorišta su se širila, neka po planu Jurja Dalmatinca, a kamena vanjska pročelja se usavršavahu. Kako nam bar arhivski dokumenti i bijedni ostaci svjedoče, u bogatijim trgovačkim i posjedničkim kućama, u skućenim ali ipak udobnim i uređenim sobama pod drvenim izrezbarenim stropovima stajahu islikane renesansne škrinje pune ruha i nakita, kreveti sa stupovima natkriti raskošnim zastorima, ukrašeno oružje, srebrni pribor za gošćenje,⁴²⁾ muransko staklo, pozlaćene ikone, portret Lorenza Lotta, sedla iskićena bjelokošću, leuti i citare, knjige Ovida, majolični tanjuri i zdjele,⁴³⁾ rukopisne zbirke hrvatskih pjesama (*diverse compositioni nella lingua ilirica*),⁴⁴⁾ a u dvorištima antički solinski reljefi i natpisi koje bi splitski humanisti bili obilnije okupili da Salona nije bila pretvorena u bojište.

Raskošnija je bila oprema crkava. Tu se šarenilo zlatom izvezeno crkveno ruho, poliptih Girolama di Santacroce, Dianina slika, Gospa s portretima dostojanstvenika, djelo Jakova Palme Mlađeg, sjali su se pozlaćeni srebrni kaleži i pokaznice, zlatili se drveni izrezbareni oltari, šarenili drveni kipovi, nedostajale samo onih mramornih.

Renesansa je, dakle, bila ispunila stari srednjovjekovni Split s bezbroj pojedinosti, pa iako sredina u kojoj su živjeli pisci i umjetnici tog vremena nije ocrkala prodorne obrise, pokazala je kao i njihovi čedni radovi umjetničku riječ, ljudsko mjerilo i vjerni izraz malog grada koji je ipak braneći se perom i mačem od neprijatelja i gospodara uspio ostvariti prosvjetni uspon i privredni napredak, stvoriti književna djela u pjesmi i prozi na klasičnom latinskom i vlastitom jeziku te očuvati

narodnost i proslijediti svoju kulturu pod vlašću lukavog tuđina, usprkos pomodnom polatinjenju i potalijančenju imena,⁴⁵⁾ na domaku prijetećih kliških minareta, pred aveti kuge⁴⁶⁾ i u ratnom krvarenju. I osmjeljeni renesansom Splitsani su pri njenom sazrijevanju bili pripremljeni prihvatiti gradnju lazareta u svom gradu koji je trgovački oživio njihovu sredinu, povezao je jače sa svijetom, ali je nije, zbog dodira sa stranom islamskom kulturom i užurbanog pritiska prijevozne trgovine, onako oplemenio kao što to bijahu učinili u maloj, već u srednjem vijeku oblikovanoj općini, humanizam i renesansa u XV i XVI stoljeću.

BILJEŠKE

¹⁾ I. Fisković, Prijedlog za kipara Jurja Petrovića, Peristol 8—9, Zagreb, 1966, str. 75.

²⁾ C. Fisković, Najstariji kameni grbovi grada Splita, Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva. Nova serija XVII, Zagreb 1936, str. 191, sl. 5.

³⁾ D. Domančić, Freske Dujma Vuškovića u Splitu, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 11, Split, 1959, str. 48, sl. 21.

⁴⁾ V. sl. G. Novak, Povijest Splita, II, Split, 1961, sl. 94. Palača je pregrađena u baroknom stilu, ali se po ugaonim pilastrima trećeg kata i altane vidi da je bila renesansna.

⁵⁾ C. Fisković, Izgled splitskog Narodnog trga u prošlosti, Peristol I, Zagreb 1954, str. 93.

⁶⁾ 9. VI 1494.
...super terreno abbatię Sancti Stephani de pinis in loco vocato Clapelo...

AJS — I/1 str. 7, Historijski arhiv u Splitu, (odsada HAS).

8. VII 1494.

...vineam positam in loco nominato Mereglianschirat...

AJS-I/1, str. 22, HAS.

1. I 1495.

...teren posto in Mergnan apresso laqua de San Doymo sopra riva del mare...

AJS-I/1, str. 87, HAS.

11. VI 1495.
...super tereno S. Viti in burgo Spalati prope ecclesiam S. Viti...
AJS-I/1, str. 164, HAS.
16. VI 1495.
unum hortum... positum in loco nominato Cisterne penes Bangum Spalati coheret ab oriente murus cisternae...
AJS-I/1, str. 166' HAS
7. VIII 1495.
Imanje kipara Andrije Alešija in Mertegliach u Splitskom polju... vinea... posita in Mergnano in loco vocato Chasglium districtus Spalati...
AJS-I/1, str. 187, HAS.
15. XII 1495.
Mata Milichievich habitator in burgo Spalati... tradidit magistro Marco Miletich quondam Georgij apothecario Spalati ibi presenti... unam vineam... in loco nominato Lovrit coheret ab austro terrenum nobilis ser Marci Picenich et fratrum...
AJS-I/1, str. 246, HAS.
16. IV 1508.
..... et terrenum ad Santcum Cassanum...
AJS-I/IV, str. 233, HAS.
6. VI 1517.
Imanje Marulićevih... a brodarica...
Splitski spisi sv. 60, str. 217'.
Historijski arhiv u Zadru.
4. III 1540.
Magister Marinus Vladijch et magister Joanes Zarevich lapicidae proenjjuu kao vještaci neki zid na kućama in terra nova Spalati in loco vocato Dobrich...
AJS-I/3 (SSO-3), str. 142, HAS.
27. IV 1540.
... in campo Spalati in loco vocato Baçviçae.
AJS, I/3 (SSO-3), str. 279, HAS.
13. V 1540.
.....ambe peciae terre sunt... in campo Spalati loco vocato Gripe.... et ab alijs lateribus terrenum quod fuit Reverendissimi Domini Thomae Nigro olim episcopi traguriensis placatum per Lucam Domyanovich...
AJS, I/3 (SSO-3), str. 208, HAS.
28. XII 1540.
..... mertovliach, brux, podchilie....
Splitski spisi, sv. 21, str. 276'. Historijski arhiv u Zadru.
21. I 1563.
....in territorio Spalati in Dilato super castro Cambiorum...
Splitski spisi, sv. 110, sveščić 3, Historijski arhiv u Zadru.
8. VI 1564.
...in territorio Spalati loco dicto Sitha sive Xernovizza... litus maris a levante...
SSO — 2, str. 601, HAS.

24. XII 1564.

Retulit officio cancellarie Marinus preco mandato et hodie ad gradus stendardi publice proclamasse coram multitudinem personarum quod nemo audeat quovis modo pasculare animalia in gaijs mergliani nisi habuerit boves ad aratro sub pena L 10 parvulos pro quolibet contrafaciente dividenda inter cameras communis et accusatorem et hoc toties quoties aliter...

SSO — 2, str. 157', HAS.

12. X 1532.

...quodam terrenum in Campo Spalatj: in loco vocato a buol...

SSO — 4, str. 108 (66), HAS.

22. IX 1534.

...qual terren over horto sie in margnan sopra la jexia di Santo Luca...

SSO — 4, str. 220, HAS.

9. XII 1548.

...nel terren a polisan overo firole...

SSO — 4, str. 218, HAS.

22. IX 1534.

...terren over horto posto in margnan sopra la jexia de Santo Luca...
... uno terren aratorio in campo Spalati in loco dito na firule ...
... da mezo di rippa saxosa... uno terren... in luoco ditto nachman in campo spaleti...

SSO — 4, str. 220, HAS.

30. X 1547.

...terrenum ad poglisanum sive firole...

...terrenum ad chmanum...

SSO — 4, str. 221, HAS.

7. I 1548.

....un terrigolo posto in Campo di Spalato in loco chiamato logorun..

SSO — 4, str. 231, HAS.

1548.

... uno terren over ograda mia speciale posta sotto li poveri di S. Lazaro...

SSO — 4, str. 281', HAS.

1548.

...caxa posta in terra vechia... locco dicto asdorie...

SSO — 4, str. 320, HAS.

9. VIII 1548.

... vigna esistente in supra la proprieta dell'arcivescovado situata in loco nuncupato Spinuto...

SSO — 4, str. 347, HAS.

18. XI 1548.

... il terreno della chiesa de Sancto Paulo, in campo de Spalato in loco ditto Glaucine, ouero logorum...

SSO — 4, str. 514 (363), HAS.

1543.

...et una caseta posta in questa cita in loco chiamato pechine...

SSO — 4, str. 235, HAS.

(Možda je to naziv za podrume Dioklecijanove palače, zvane na talijan-
skom grote!)

25. III 1543.

...In duabus petijs terre, terre quas habent in campo Spalatj in loco
vocato Martougliach vel in sgmano...

SSO — 4, str. 246, HAS.

20. II 1549.

..... la casetta di paglia in Vragnica...

SSO — 4, str. 531, HAS.

2. V 1565.

.... terrenum unum positum ad drago voda...

AJS-I/5, SSO-2, str. 167, HAS.

12. V 1565.

.... terrenum positum in campo Spalati locco vocato Topol...

SSO — 6, str. 282, HAS.

6. X 1565.

...Reverendi Domini Aloysij Contareno rectoris Sancti Basilij de Mer-
gano...

SSO — 6, str. 299, HAS.

13. V 1566.

.... terrenum archidiaconatus spatlensis positum in Busina luca sive
Sirobuglia...

SSO — 2, str. 200, HAS.

22. XI 1566.

Dona Margarita relicta domini Hieronimi Florio... vendidit Reverendo
domino Joanni Baptistae Careppee canonico et vicario spatlensi duo terrena
infrascripta videlicet alterum posito in Mergnano sive traxanaz aratorium...

SSO — 6, str. 473', HAS.

To je predjel zvan Stražanac, valjda po straži.

30. VI 1566.

...in terreno posito in campo Spalati in loco dieto Mergnano de ratione
beneficii S. Petri de Mergnano...

SSO — 2, str. 205, HAS.

8. XII 1568.

.... ponta Vragnizza penes salinas...

SSO — 7, str. 535, HAS.

13. VII 1573.

vigna pod uboge... La parte sopra il terren di messer Augustin de Cin-
dris a Brodarizza...

AJS I/9, SSO — 7, str. 1009', HAS.

24. XI 1573.

.... Sancti Chiriachi in Spilio de Margnano...

AJS, I/17, str. 322, HAS.

20. VI 1592.

...ecclesiae et herenii Sancti Chiriaci et Divi Hieronimi in Mergnano...

AJS I/15, str. 205, HAS.

1589.

...io sono stato per fameglio da il quondam pre Zuanne Carippeo con il quale essendo io stato doi anni mi ricordo che lui possedeva il terreno e posto fra la chiesa di S. Gieronimo et San Zorsi chiamato Duga Vlacha... pre Zuanne Carippeo stava all'eremo che non veniva quasi mai nella cita e tal volta veniva al suo orto qui de fuori dove stava quando era amalato...

..... il terreno de messer Anibal Nadali vicino a San Gironimo detto Casglin...

AJS I/14, HAS.

O nazivima splitskih predjela u XV i XVI stoljeću I. Bulić, Pabirci po Marulićevoj oporuci, Prigodom otkrića Marulićeve spomenika, Split 1925;

P. Skok, Postanak Splita, Anali Historijskog Instituta JAZU u Dubrovniku I, Dubrovnik 1952, str. 19.

⁷⁾ V. sl. G. Novak, o. c. (4), sl. 56;

C. Fisković, Prilog proučavanju i zaštiti Dioklecijanove palače u Splitu, RAD Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 279, Zagreb 1950. sl. 20. Na žalost, palača je u XIX stoljeću nagršena a u drugom svjetskom ratu bombardirana i nakon toga srušena.

⁸⁾ V. sl. C. Fisković, Marko Marul Pečenić i njegov likovni krug, Čakavska rič, 1, Split, 1972, str. 57, 59.

⁹⁾ D. Farlati, Illyricum sacrum, sv. III, str. 444, 430.

¹⁰⁾ V. Solitro, Documenti inediti sull'Istria e Dalmazia, I, Mleci 1844, str. 146.

¹¹⁾ AJS, I/6, str. 35, HAS.

¹²⁾ Splitski spisi, sv. 111 sveščić 7/I, 13. travnja 1567. Historijski arhiv u Zadru.

¹³⁾ U optužbi kliškog kneza Tome Gvozdenovića protiv Petra Kružića pred Petrom Gritti splitskim knezom 20. siječnja 1540. Antun Dragišić Poljičanin je izjavio: ... il dito quondam conte Piero come vedeva alcuna cossa bella da qualche uno, per ogni via cerchava et voleva tior li sta che tuto voleva per lui contra ogni rason et iustita...

AJS-I/3, SSO — 3, str. 231, HAS.

Opširnije u A. 1540. Del conte Pietro Kružić, Lo sciesone spatatino 1883, Split 1882, str. 7.

¹⁴⁾ Lo schiesone spatatino 1883, Split 1882, str. 7.

¹⁵⁾ AJS-I/4, str. 373, 14 IV 1563, HAS.

¹⁶⁾ D. Farlati, o. c. sv. III, str. 397, 443.

¹⁷⁾ To se vidi u bezbroj splitskih oporuka iz XV—XVI stoljeća. Objavljujem oporuku Marulićeve djeda po majci Nikole Albertija, proti izvršenja koje je pjesnik protestirao. Ostale iz kojih se vide ostavštine ubožistima i crkvama donosim u ulomcima.

Die II mensis decembris 1439.

Hoc est testamentum nobilis uiri ser Nicole condam domini Jancij Leonis de Spaleto, clausum et sigillatum more civitatis Spaleti, a parte cuius exteriori, scilicet a tergo, sic scriptum erat, uidelicet: MCCCCXXX nono, Indictione II die XXIII nouembris. Nobilis uir ser Nicola Jancij Leonis de Spaleto, sanus per Christi gratiam mente, sensu et intellectu, corporis infirmitate licet

gravatus, presentauit mihi Dominico de Manfredis, notario publico et iurato cancellario comunis Spaleti, hoc suum presens testamentum nuncupatum in scriptis, clausum et sigillatum in cera comuni anulari sigillo, asserens suum esse testamentum et eius ultimam uoluntatem, rogans me notarium predictum quod, adueniente causa sue mortis, dictum testamentum debeam aperire et publicare ac in formam publicam redigere secundum usum et consuetudinem civitatis Spaleti. Actum et presentatum Spaleti in camera quietis solite habitationis dicti ser Nicole testatoris, presentibus ser Luciano Petri et Georgio Dragosii pelipario de Spaletto, testibus uocatis et rogatis, ser Nicola Marini consiliario examinatore.

Postea uero in dictis Millesimo et indictione, die uero secunda mensis decembris, cum dictus ser Nicola testator diem suum clauserit extremum, ego idem Dominicus de Manfredis, notarius et cancellarius presubscriptus, dictum testamentum, rogatus ac de mandato domini comitis antedicti et coram ipso comite, aperui legi et publicaui de uerbo ad uerbum, cuius tenor a parte interiori talis fuit et est, uidelicet:

Al nome de dio eterno amen. MCCCCXXXVIII, addi XV de marcio. Io Nicola de Alberti che fo de misser Zane de Spaletto, sano de la mente e del inteletto per gratia de Yhesu Christo, ma habiando paura del diuino zudisio e non uoiando passar de questa miserabele uita senza testamento e che i mie beni remangano inordenadi, ma piutosto ordenar a salute de l'anima e'l corpo mio, testamento in questo modo ho procurado de far.

E primamente io recomando l'anima el corpo mio al nostro signor Yhesu Christo saluador e crucifixo e ala soa madre verzene gloriosa.

Item lasso a la jesia de San Domenego de Spaletto che se faza un tabernacolo per saluar el corpo del nostro signor Yhesu Christo e che se spenda in lo dito tabernacolo liure cento de pizoli per anima mia.

Item lasso in cantamesse liure cinquanta de pizoli per anima mia, le qual misse se debia dir là che parerà a i mie commessari.

Item lasso liure cinquanta de pizoli in souention de una ouer de duy donzele, come parerà meglio a mie commessari, per loro maridar.

Item lasso a Bira muier mia carissima la mia caxa granda in la qual habito, per soa stancia. Ancora i lasso le mie saline al Barcagno e con tuti terreni de soura, che fo compradi insembre con le dite saline. E questo in uita soa, possedendo leto uidual; e mudando leto uidual, uoglio che la sia priuada del dito legato; e dapoi la soa morte uoio che i diti beni peruegna in lo mio residuo.

Item lasso a le mie fiuole, zioè Bunava, Franzeschina e Dobriza, ducati trexento per zaschadona desse per so maridar, e se algonà desse morisse auanti legitima etade, uoio che i diti ducati tresento debia peruegnir in lo mio residuo.

Item lasso a i miei fioli, zioè Zoane e Mathio, tuto lo residuo de tuti i mie beni, mobili e stabeli, con tute le raxon e ation, che io hauesse o podesse hauer cussi in Spaletto e in lo so distreto, como in ogni altro loco. I qual Zohane e Mathio instituisso mia herede uniuersal cum questa condition che, se algun di essi morissi auanti la legitima etade, uoio che i diti beni per mi a luy lassadi debiano peruenir al altro el qual uiuesse, e se caxo fosse che tuti

duy morisse auanti legitima etade, la qual cossa dio eterno non permetta per la so misericordia e pietate, uoio che zaschadona de le mie fiole de soura nominade habia ducati setecento per chadauna disse de i diti mie beni, ouer a suo heredi; e se alguna dele dite mie fiole morisse senza herede legitimi, uoio che i diti ducati VII cento la non possa testar, ma che i debia andar a le altre mie fiole, zioè de una in l'altra, ouer a i suo herede, fina tanto che una desse fosse uiua, ouer herede de alguna desse; e se tute tre, uoio che i diti mii beni debia peruegnir in la mia comessaria. Ancora uoio e ordeno che se algun de i diti mie fioli morisse siando peruegnudo a etade legitima e senza herede legitima, che quel tal uoio che lo possa testar el terzo di beni per mi a luy lassadi, e le duy parte uoio che uegna al altro el qual uiuesse; e se caxo fosse che tuti duy manchasse senza herede legitima siando tuti duy peruegnudi a legitima etade, uoio che i diti mie fioli possano testar el terzo, e le duy parte debiano tornar in la mia comessaria, dagando de i diti beni a zaschadona de le mie fiole de soura nominade ducati setecento ouer al suo heredi, e che questo tal legato debia andar de una in l'altra, ouer al suo heredi, e, se caxo auegnisse che tute tre uignisse a manchar senza herede legitima, uoio che lo dito legato de ducati VII cento debia peruegnir in la mia comessaria, con questa condition che de tuti i mie beni se faza tre parte, zioè una ai poueri de San Lazaro insembre con li poueri de l'ospital e quelli altri poueri che fosse per la zitade, e l'altra parte, zioè la segunda, lasso in maridar pouere donzele, le quale podesseno incurer in mala uia, e l'altra terza parte uoio che uegna a san Domenego e a sancta Maria de Taurello per mitade, e questo in paramenti, calesi e in fabrica solamente de le giesie.

E questo uoio che sia mio ultimo testamento e la mia ultima uoluntà, la qual uoio che uaia per ogni testamento, e, se non ualesse per testamento, ualia al min per raxon de codicillo, etc.

Et li mei comessari fazo e uolo che siano madona Bira carissima dona mia e Zoane e Matheo fioli mei, e, si uno dessi manchasse, uoio che luy possa instituir altro al so luogo e, se per caxo alguno de li diti me comessari manchasse non possando instituir altro al so logo, per alguno caxo uoio che altri duy che remanisse possano far comessario al so logo, uogliando totaliter che lo rezimento de Spaleto nà altro li possa molestar ne'impazarse in la mia comessaria ne'che li diti me comessari siano tignudi assignar la raxon ad alguna persona del mundo.

Actum, apertum et publicatum coram domino comite antedicto pro tribunal sedente cum iudicibus suis ad marinam portus ciuitatis Spaleti, presentibus nobilibus uiris ser Antonio Cipriani et ser Thoma de Papalis et aliis pluribus testibus habitis et rogatis et ser Paulo Vulcini consoliario examinatore.

1474. Die decimo februarii. Ser Marcus Pecenich, nomine Dobre sue matris, contradixit dicte institutioni quia dixit non esse factam legitime nec secundum uoluntatem testatoris prout loco et tempore... Et sic dixit coram prefato domino comite antedicto.

1475. Indicatione octaua, die mensis februarii, sub logia marine Spalati, coram magnifico et generoso domino Nicolao Michael juris utriusque doctore, dignissimo comite et capitaneo Spalati, et suis iudicibus, spectabilis

cius Zancius de Albertis eques, nomine quondam domine Bire sue matris commissarie quondam domini Nicole sui patris, instituit commissariam loco dicte sue matris dominam Mariam uxorem ipsius domini Zancij, uigore testamenti ipsius quondam domini Nicole, presentibus ser Nicolao Cambio, Bertano de Lapo testibus et aliis.

Splitski spisi, sv. III Oporuka bilježnika Dominika de Manfredis, str. 136, Historijski arhiv, Zadar.

17. VIII 1490.

Io Zuane Supurinich siando malado del corpo... faco lo mio testamento... Item lasso... un tinazo de musto al ospedale di San Spirito zoe ali poveri che stano dentro...

Oporuke III/14, HAS.

C. Fisković, Splitski lazaret i leprozorij, Acta historica medicinae pharmaciae veterinae III, 1—2, Beograd 1963, str. 22.

15. XII 1449.

Io chiara fiola de Vladislavo Scocibussich dona de ser Piero de Antonio de Nadal... Item lasso a Santo Geronymo in fabrica de la gesia qual se fara in Palude libre quaranta.

Splitski spisi, sv. 21, Historijski arhiv u Zadru.

10. IV 1546.

...Io Marin Domitio quondam messer Nicolai... lasso... alli poveri del hospital de Santo Spirito L 3.

SSO, 4, str. 239, HAS.

8. II 1525. Io Margariga consorte de messer Bernardin de Tentori... ho valuto far questo mio ultimo testamento et ultima mia volonta... Item lasso nela chiesa de San Doymo ducati cinque che se fassa uno calice... Item voio et lasso che deli mei beni sia dato ali diti referendi fratti di Santa Maria di Paludi ducati quatordece a raxon che i fasa una capella souvra el altar dela nostra dona in essa chiesa intrando nel choro ala man zancha... Item laso... sia fato uno paramento de dui ducati et dato nela chiesa de Santa Maria de Polisano le qual voio che stia in ditta chiesa...

Oporuke sv. III/14, HAS.

Die 15 decembris 1570.

D. Nicolaum de Cindris, magistro Bernardino pictori patavino.

Clarissimus dominus comes et capitaneus sedens sententiavit reum contrascriptum presentem et non contradicentem ad dandum et solvendum actori libras ducentas parvorum promissas actori pro Jacobina relicta quondam D. Marci de Marulis pro opere ancone Rosarij vigore chirographij die 25 aprils 1569 et in expensis...

Die dicto

Jacobinam relictam quondam D. Marci de Marulis, D. Nicolao de Cindris Clarissimus D. Comes sedens ut supra sententiavit relictam presente D. Alesandro eius filio et non contradicente ad dandum et soluendum actori libras ducentas parvorum et expensas in quibus sententiatus fuit eodem instanti ad persolvendum magistro Bernardino pictori pro palla Rosarij Beate Virginis vigore provisionis pro eadem facta et in expensis...

Različiti spisi i oporuke, sv. I/9 AJS (SSO-7), str. 866, HAS.

Slikar Bernardin Ricciardi radio je u Zadru i u Dubrovniku. *D. Fabijanić*, Convento più antico dei frati minori in Dalmazia, Prato 1882, str. 123; *C. Fisković*, Splitska slikarska škola iz XIII stoljeća, Slobodna Dalmacija, Split, 31. XII 1961, str. 8—9; *V. Đurić*, Dubrovačka slikarska škola, Beograd 1963, str. 232.

¹⁸⁾ 14. I 1549.

Io Nicolo Cavogrosso... Che per causa delli mali costumi, improba et disoluta vita che si faceva in esso monasterio sotto la cura delli conventuali, talmente che scoperta che fu la cosa non solamente che li cittadini da Spalato aborivano collocarle sue fiole in quello ma più presto desideravano ruinarlo che lassarlo a quel monastero et sotto la cura di essi conventuali per honor mio fui astretto a levar l'altra mia fiola da quel monasterio secondo che ogni sensato cittadino haveria fatto, et procurai di collocarla nel monasterio de santa chiara de muran, dove ho sconvenuto fra robbe et danari dati et spendeti de ducatzj 170...

SSO, 4, str. 90—91, HAS.

¹⁹⁾ 18. I 1544.

..... il adversario si afforza provar la mala vita di conventuali qual gia come appar melli atti e dilucidata per optima, ma ne anche la mala vita loro, saldaria in debito perche al presente non semo sula difficulta de frati ma solum suli 50 ducati per l'adversario promessi...

SSO, 4, str. 92, HAS.

²⁰⁾ *C. Fisković*, Pjesma o Marku Marulu Pečeniću, Hrvatsko kolo 2, Zagreb 1950, str. 263; Baština starih hrvatskih pisaca I, Split 1971, str. 131.

²¹⁾ *A. Ciccarelli*, Opuscoli riguardanti la storia degli uomini illustri di Spalato e di parecchi altri dalmati, Dubrovnik, 1811, str. 29.

²²⁾ *D. Farlati*, o. c. (9), sv. III, str. 443, 444; *V.* str. 136.

²³⁾ 6. VIII 1565. Ibiq. reverendus dominus Michael Slavco ad presens publicus professor gramaticae huius magnifice comunitatis... constituit... suum procuratorem... dominum Triphonem Puio eius nepotem ex sorore...

Spisi SSO — 6, str. 287, HAS.

²⁴⁾ *J. Pera*, Fragmenti dnevnika jednog splitskog učitelja iz prve polovice XVI vijeka, Starine JAZU, knjiga 45, str. 281, Zagreb 1955. Jakov je zvan Abaco, kao i ranije Bernardin. *G. Praga*, Maestri a Spalato nel quattrocento. Annuario del R. Istituto tecnico »Francesco Rismondo«, Zadar 1933, str. 18. Posebni otisak.

²⁵⁾ *C. Fisković*, Marulićev grob u Splitu. Čakavska rič, br. 2, 1975.

²⁶⁾ *V. Solitro*, o. c. (10), str. 223.

²⁷⁾ *V. Morpurgo*, Daniel Rodriguez i osnivanje splitske skele u XVI stoljeću, Starine JAZU, knj. 52 i 53, Zagreb 1962, str. 192, 193.

²⁸⁾ *D. Farlati*, o. c. (9), sv. III, str. 461.

²⁹⁾ *V. Solitro*, o. c. (10), str. 212—213.

³⁰⁾ *G. Alačević*, Il »Libro d'oro« della antica comunità di Spalato, Zadar, 1903, str. 20;

G. Praga pretpostavlja da se oni nisu bunili protiv Mlečića,

G. Praga, Tomaso Negri da Spalato, Archivio storico per la Dalmazia XV, Rim 1933; *G. Praga*, o. c. (24), str. 14.

34) V. Solitro, o. c. (10), str. 241.

32) Ibid. o. c. (10), str. 243.

33) Ibid. o. c. (10), str. 225.

34) L. Katić, Novi arhivski podaci o Tomi Nigeru,

Anali Historijskog instituta u Dubrovniku IV—V, Dubrovnik 1956, str. 231. I. Ostojić je našao da se Niger zvao Mrčić. Metropolitanski kaptol u Splitu, Zagreb 1975, str. 201.

35) C. Fisković, O splitskom književniku Jurju Dragišiću de Caris, Split 1962.

36) Š. Ljubić, Commissiones et relationes venetae III, Zagreb, 1880, str. 197.

37) C. Fisković, Umjetnost i umjetni obrt u XV i XVI stoljeću u Splitu. Zbornik Marka Marulića 1450—1950, Zagreb 1950, str. 125; C. Fisković, Zadarski zlatar Mate Draganjić. Radovi Instituta JAZU u Zadru sv. 13—14, Zadar 1968, str. 103;

C. Fisković, o. c. (8).

38) 5. IX 1453. Stjepan spadarius prima u svoju radionicu na nauk Morlaka Radina Dinovića.

Splitski spisi sv. 24, str. 68, Historijski arhiv u Zadru.

2. X 1495... Petrus Bogisich spatarius de burgo AJS-I/1, str. 199, HAS.

14. II 1404... comardam positam in civitate nova Spaleti in contrata Rome super terreno monasterij Sancti Francisci iuxta domum Thuertio fabri iuxta portam Rome...

Splitski spisi sv. 16, str. 71, Historijski arhiv u Zadru.

39) Da su građani Splita bili u velikoj većini hrvatskog imena, vidi D. Božić-Bužančić, Prilog poznavanju građana i pučana u Splitu početkom XVI stoljeća. Arhivski vjesnik, XVI, Zagreb 1973, str. 159.

40) I muškarci nose dijelove narodne nošnje:

26. V 1548.

....Item una dolama da homo vechia de pano negro grasso fodrada da pelle negra tuta frusta...

SSO, 4, str. 177, HAS.

Dominus Petrus d'Antivari splitski građanin 23. VII 1597. ostavlja Jeri Cambio... sua veste crovata de pavonazzo, a Ivanu Krstitelju Cambio due veste de pano crovate...

AJS III/14, oporuka br. 1009, HAS.

Za žensku nošnju vidi D. Božić-Bužančić, Odjeća Splitske XVI i XVII vijeka. Anali Historijskog instituta u Dubrovniku, X—XI, Dubrovnik, 1963, str. 169.

U prvoj polovici XVI st. i mlađi imućniji pučani bili su odjeveni u svilu i velur. Ivana mačeha pomorca Dujma Sumice Tomazova veli za njega: 23. V 1548. g..... Et etiam appar per quello che quondam suo padre andava vestito da poverello secondo che si conveniva ali par suoi et lui suo figlio!o va vestito de veludo seda sopra seda da signore...

SSO, 4, str. 229 (81), HAS.

Slično se čita i u Držićevu »Dundu Maroju«. C. Fisković, Likovna umjetnost u djelima i vremenu Marina Držića. Marin Držić, Zbornik radova, Zagreb 1969. g. str. 53.

⁴¹⁾ 19. IX 1449... Actum Spaleti... et Nicolao sartore testibus...

Bilježnički spisi Dominika de Manfredis XXVIII, Splitski spisi, Historijski arhiv u Zadru.

16. VI 1447... sartores... Alačević, o. c. (24) str. 12; D. Božić Bužančić, o. c. (39) str. 171.

⁴²⁾ D. Božić-Bužančić, Prilozi poznavanju interijera kuće u Splitu iz druge polovice 16 vijeka. Izdanje Historijskog arhiva Split, br. 3, Split 1961, str. 97; Ista, Umjetnički nakit XVI—XVIII st. u Splitu, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 15, Split 1963, str. 142.

Iz oporuke svećenika Luke Marislavića pok. Duje 29. VIII 1598: ...uno gotto d'arzeno con tre pomoli d'arzeno fatto alla antiga...

Sv. III/14, Oporuke, HAS; C. Fisković, o. c. (37).

Iz oporuke Marina Domića 1546: ...Il mobile si atrova in le case cossi de lino come de lana, ut specialiter le perle et altri arzentí come pironi et cuslier..... con li qual arzenti se intenda etiam la tazza darzeno...

SSO — 4, str. 240, HAS.

⁴³⁾ Iz popisa stvari Ivane supruge pokojnog Tomaza Sumice 28. V 1548

Item scudelle de magiolica no. 8.

Item dui tondi de magiolica

Item dui scodelini de magiolica.

SSO — 4, str. 137', HAS.

⁴⁴⁾ D. Božić-Bužančić, o. c. (42), str. 117;

Lo schiesone spatatino 1883, Split 1882, str. 14.

Među bogatijim kućama pučana isticala se ona pučkog vođe Marina Domića (Marin Domitio quondam messer Nicolo). On u oporuci nadenoj pod njegovom mrtvom glavom 10. IV 1546. želi da bude ukopan u franjevačkoj crkvi na Poljudu kraj pokojne žene gdje mu je i danas nadgrobna ploča (Vjesnik za arheologiju i povijest Dalmacije III, Split 1881, str. 121.) Mjesto Marcus treba čitati na ploči Marinus a riječi CAN nadodati slovo O.

Marin je Trogiraniin (ser Marino Domitio de Tragurio habitantis Spalatj). Njegova supruga Simoneta bila je od bogate obitelji de Petrachis, pa im je ostavila imanje, a on je svoje zemlje, srebrninu i ostalo ostavio Jerki, kćerki plemića Jurja Ivaniševića koja ga je služila. Imao je caxa dico richa et oppulente di danari et robba acquistada in industria et arte de avvocato alli sui giorni...

SSO, 4, str. 238'—239, HAS.

Prema drugoj izvaji iz 1548:

...dito messer Marin era venuto da Trau, nudo e crudo e maritadose in dita madona Simoneta qual era zentil dona opulente et richa de possession et robba tantolo in casa sua come e noto a tuta questa citta et tutti aquisti che faceva ditto misser Marin fassava con denari della sua consorte et delli beni dotali...

SSO, 4, str. 231, HAS.

U izjavi njegove nasljednice Jerke Ivanišević vidi se jedan od primjera bjezanja Poljičana u Split. 15. X 1548.... Io Hieronyma sopra ditta, ch'io non fuo mai dona mendicha, ne ville ma nata de nobil casata de zentil-homo et zentildona della patria mia de Poliza de vero et legittimo matrimonio. Ma havendome absentato da essa mia patria per causa de Turchi, et essendo venuta ad habitar in questa terra sotto lombra della illustrissima signoria de Venetia, non merito per questo esser infamiata ne ditome io esser donna mendicha et se ben sono stata a servir el quondam messer Marin Domitio et sua quondam consorte per governatoli in loro vecchieza anni diexe continui, non son stata como massara, ma como gubernatrice de casa perche loro per la etta impotente che erano non se potevano ne vestir ne chalçar soli, non che far altri servitij de caxa...

... son ascasa al grado et dignita de patrona servita da famegli et massare in casa del quondam misser Marin Domitio...

SSO, 4, str. 252, HAS.

O poljičkim plemićima Ivaniševićima vidi C. Fisković, Kazališne i glazbene priredbe u Korčuli u XIX stoljeću. Dani hvarskog kazališta, uvod, Split 1975, str. 128.

⁴⁵⁾ 1550. 18. II ... Nicolo Zescovich detto Leporini ... G. Alačević, o. c. (24), str. 24.

Pored već poznatih spomenut ću još nekoliko u humanizmu polatinjenih hrvatskih prezimena:

Die 27 januarij 1566... et reverendo Andrea de Bonifacio sive Dobrasinovich...

SSO — 6, str. 345, HAS.

28. X 1565... et Joseph de Laurentij seu Vacich canonici...

AJS-I/5 SSO — 2, str. 175, HAS.

16. VIII 1601... Dove messer Zuanne Allegretti alias Radich cittadino di questa citta...

Svezak oporuka III/14, br. 1133, HAS.

Navodim i nekoliko hrvatskih imena Splićanki iz bogatih i plemenitijih obitelji:

10. VII 1525... sentiavit dominum Hieronymum de Martinis et dominam Slavam eius sovorem ad solvendum... Domine Bunave relictæ quondam domini Francisci de Martinis.

SSO, 4, str. 151, HAS.

13. V 1549.

...de ser piero papali et de donna Mathia sua consorte...

SSO, 4, str. 549, HAS.

Vidi i bilješku 17, oporuku N. Albertija.

⁴⁶⁾ 3. VIII 1548. Coram vobis clementissimo domino Comite comparo io Piero Botusich contra et adverso in citatione nominata. Exponendo dico cum sit che li anni passati et fu anno 1523 salvo il vero per dona (Cristina) e dona Cvita fiola del quondam Michel (murar) data e venduta a mi piero predito una caxa posta in terra vecchia (di Spalato) loco dicto a Sdorie per Lire 53 (oštećeno) la qual casa poi al tempo della peste (venuta?) in dicta terra che

fo del 1526 salvo in (oštećeno) le altre caxe vicine arse e non resto altro che la muraglia nuda...

AJS, I/4, str. 320 (244), HAS.

26. VI 1549. Iz pisma Frane Sfaganića predana sucima:

.....Et primo dico che avanti che fuo brusata la caxa la qual fuo brusata al tempo della peste ultima che fuo del 1527, ditta caxa fuo tenuta et posseduta per li mei antecessori...

AJS I/4, str. 289', HAS.